

**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ЗАКАРПАТТІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX ст.)**

Лабінська Богдана Ігорівна
м. Чернівці

У статті розглянуто основні тенденції розвитку методики навчання іноземних мов на Закарпатті у другій половині XIX – першій половині XX ст. Проаналізовано передумови розвитку методики, навчальні програми з іноземних мов. Доведено, що віднайдені і представлені навчальні програми належать до категорії синтетичних навчальних програм тематичного і ситуативного типів. Визначено і описано реалізацію прямого і змішаного методів навчання іноземних мов у тогочасних школах.

Ключові слова: навчання іноземних мов, навчальні програми з іноземних мов, прямий метод навчання, змішаний метод навчання.

Сфера сучасної мовної освіти висуває нові вимоги до всіх її учасників і передусім до вчителя, який повинен не лише володіти інноваційними технологіями навчання, але й максимально наблизитися до з'ясування того, що відбувалося в минулому. Історія – це і ланцюг подій, що минули, і їхня рефлексія в суспільній свідомості, і відповідна виховна система, і елемент самоідентифікації. Отже, знання історії методики навчання іноземних мов (далі – ІМ) постає невід'ємним компонентом професійної компетентності вчителя і викладача ІМ.

Аналіз джерельної бази дослідження, в якій висвітлюються проблеми, що стосуються історії розвитку освіти на Закарпатті, зокрема в монографіях В.В.Гомонай "Народна освіта Радянського Закарпаття" – 1988 р., А.М.Ігнат "Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX початок XX ст." – 1971 р., В.Гомонай, В.Росул, П.Ходанич "Педагогічна освіта на Закарпатті" – 2003 р, у кандидатській дисертації Л. В. Маляр "Вивчення творчості класиків української і зарубіжної літератури у школах Закарпаття (друга половина XIX – перша половина XX ст.)" – 2004 р., Л.Ю.Гульпі "Тенденції розвитку іншомовної освіти в середніх навчальних закладах Угорської республіки" – 2007 р. та ін. Питанням розвитку освіти на всій території Західної України присвячена докторська дисертація І.Є.Курляк "Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.)" – 2000 р., монографія З.І.Нагачевської "Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.)" – 2007 р. та ін.

Науковцями розглянутої групи достеменно висвітлено суспільно-політичні, соціокультурні передумови розвитку шкільництва, відтворено об'єктивну картину розвитку освітніх закладів та інституцій Закарпаття. У зазначених працях показані специфічні умови, пов'язані із постійною зміною держав, до складу яких вони входили, суть освітньої політики, організацію управління освітою в досліджуваній період. Виокремлені історіографічні праці за темою нашого дослідження виступали і джерельним матеріалом, і орієнтиром для оцінки у ході роботи висновків. Однак, у працях вищезгаданих авторів не подавався детальний ретроспективний аналіз методики навчання ІМ у загальноосвітніх закладах Закарпаття, оскільки ця проблема для них не була ключовою.

Відсутність спеціальних досліджень розвитку методики навчання ІМ на Закарпатті зумовлює актуальність даної роботи.

Метою статті є проаналізувати навчальні програми з ІМ та методи які використовувалися у закарпатських школах у другій половині XIX – першій половині XX ст.

Принадмірно відмітимо, що територіальні межі дослідження розвитку особливостей навчання іноземних мов (МНІМ) охоплюють землі Закарпаття, що в різний час перебували у складі інших держав. Так, станом на 1868 рік За-

карпаття належало до Австро-Угорщини, а з 1918 року – до Чехословацької республіки.

У 1868 році парламент Угорщини прийняв новий освітній закон, який сприяв відкриттю різних типів шкіл, зокрема початкової, горожанської. Крім того, шкільний закон дозволяв створювати приватні навчальні заклади поряд з державними школами окремим особам, освітнім товариствам та релігійним організаціям.

Втім, укладених навчальних програм з ІМ на Закарпатті до 1905 року нами не віднайдено, однак у праці А.М.Ігната зазначалося, що у процесі навчання німецької мови (приблизно до 1890 р.) основна увага зверталася на формування навичок правильно перекладати тексти з угорської на німецьку мову. Латинська і французька мови були факультативними предметами, тому їх вивчала невелика кількість учнів [2, с.54].

Наведемо фрагмент навчального плану Ужгородської угорської державної головної природничої школи на 1904 р. Навчання німецької мови розпочиналося з першого класу, а французької мови з третього класу. Закінчували навчання ІМ у сьомому класі.

III клас

Німецька мова

Повторення і розширення знань із морфології. Словотвір. Синтаксис. Пояснення відмінностей мовних явищ НМ від угорської. Відмінювання сильних і слабких дієслів. Порядок слів. Види речень. Правопис. Мовленнєві вправи. Письмова контрольна робота кожного другого тижня. Всього 15 робіт.

Французька мова. Читання, граматики, говоріння у межах побутових тем. Тексти для читання: Continents, parties du monde et Océans. L'ancien Continents. La France. Поетичні твори (можна і без підручника): A Paris, Entrée en classe. Competez, enfants. Les doigts, Les cinq sens, Le doigts. La petite mouche, Le petit moucheron. Les jours de la semaine. La semaine du paresseux. Les mois. Devinette. Enigmes. L'enfant gâté. L'éco lier. Le paresseux. Le papillon et L'abeille. La Maman. Mon père et ma mère Règle diététique. L'Hirondelle. Le Matin. Le Foyer domestique. L'enfant. L'Été. Граматики. Власні назви. Присвійні займенники. Означені та неозначені артиклі. Об'єкт, суб'єкт. Відмінювання допоміжних дієслів avoir та être. Множина іменників. Числівники. Прикметники, закінчення прикметників (чоловічий і жіночий роди). Ознаки прикметника, іменна частина присудка. Вказівні займенники. Прийменники de, á, dans, en. Ступені порівняння прикметників. Відмінювання іменників. Відмінювання дієслів, що закінчувалися на er, ir, re. Правила порядку слів у реченні. Письмова контрольна робота кожного другого тижня. Всього 15 робіт.

IV клас

Німецька мова

Тексти для читання. Die heilige Elisabeth. Der Hase und der Löwe. Die sieben Züchten. Hermann Billings Berufung. Der Weisen Sprüche. Die Fabel geht dick an. Der Ring des Polykrates. Sankt Peter mit der Geige Wilhelm Teil. Eine Reise nach Berlin. Поетичні твори Elisabeths Rosen Beckstein. Der Sänger (Goethe). Des Knaben Berglied (Uhland). Schützenlied (Schiller). Der reichste Kürst (Kerner). Das Gewitter (Schwab). Der Fischer (Goethe). Wo wohnt der liebe Gott (Herz). Фонетика. Морфологія: частини мови, відмінювання іменників, дієслів. Синтаксис: просте та складне речення, частини речення. Порядок слів. Письмова контрольна робота кожного другого тижня. Всього 15 робіт.

Французька мова

Тексти для читання. Чотири пори року. Les quatre points

cardinaux. La France. Le sage préfère l'utile à l'ag réable. Amour faternel. Les chèvres mécontentes. Le chameau et le chat. Les Romains et. leurs divinités. La patrie. Examen d'un élève particulier. Bonté vaut mieux que beauté Charlemagne. Le renard et la cigogne. Paresse punie. Anecdotes. Les devoirs de l'écolier. L'homme. La construction d'une maison Le soldat et perroquet. Le morceau de fer à cheval. L'enfant soldat. Les ani maux. Les trois règnes de la nature. Une leçon de langue fran çaise. Esope. Sadi. Charbonnier est mailre chez lui. Anecdotes. La fève. Поетичні твори (можна і без книжки). Les oiseaux en automne. Le printemps. L'hirondelle. La chanson du meunier. L'orphelin. Le hanneton. Voyage autour de la terre. Le chameau et le chat. Le papillon et l'abeille. Les souhaits des petits pay sans. Les métiers. En avant. La grand'mère. Le roi de Perse. Граматика. Іменники. Артиклі. Множина. Прикметники. Означення. Числівники. Займенник. Відмінювання правильних дієслів. Зв'язки слів у реченні. Пасивні дієслова. Зворотний займенник. Дієслово-винятки. Часові форми дієслова. Письмова контрольна робота кожного другого тижня. Всього 15 робіт.

Завдання для здійснення контролю знань з німецької мови.

Die heilige Elisabeth (складання речень). 2. Der Hase und der Löwe (письмовий переказ змісту по пам'яті). 3. Перекласти з угорської на німецьку мову (далі – НМ). 4. Hermann Biling (відповісти на запитання). 5. Перекласти з угорської на НМ. 6. Die Fabel geht dich an (переказати зміст прочитаного). 7. Der reichste Fürst (передати зміст прочитаного). 8. Скласти речення про діяльність промисловців. 9. Des Knaben Berglied (передати зміст прочитаного). 10. Перекласти з угорської на німецьку мову (НМ). 11. Der Ring des Polykrates (передати зміст прочитаного). 12. Перекласти з угорської на НМ. 13. Berlin (опис). 14. Sankt Peter mit der Geige (передати зміст прочитаного). 15. Переклад з угорської на НМ.

Завдання для інших класів з німецької і французької мов були такі самі, змінювалися тільки тексти й теми для опису міст, географії, історії країни, мова якої вивчалася, та складання речень (листи ділового і приватного характеру). Зміст текстів для наступних класів підбирався за принципом від простих до більш складних [5].

Отже, у навчальній програмі з ІМ 1904 року, віднайденій на Закарпатті угорською мовою, рекомендувалося у всіх класах систематично приділяти увагу навчанню граматики, перекладу, порівнянню мовних явищ німецької, французької з угорською мовою. У досліджуваній проміжок часу здійснювався розвиток навичок і вмінь говоріння учнів з урахуванням розмовних тем (самі теми не вказувалися), у старших класах акцентувалася увага на читанні різножанрової художньої літератури.

Навчальна програма Ужгородської угорської державної головної природничої школи на 1913/14 навчальний рік для французької і німецької мов мало чим відрізняється від навчальної програми 1904 року, лише збільшенням кількості відведених годин для НІМ, навчальний матеріал залишався попереднім.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що в період 1890–1918 рр. у навчальних програмах рекомендувався прямий метод НІМ. Під час пояснення граматичного матеріалу допускалася рідна мова учнів та використовувалося зіставлення мовних явищ рідної та ІМ. Навчальні програми з ІМ рекомендували читання творів різножанрової художньої літератури, текстів, які ознайомлювали з історією і культурою країни, мова якої вивчалася та навчання говоріння на основі прочитаних текстів, які ознайомлювали з побутовими темами, з відомими творами художньої літератури XVIII–XIX століть та біографіями їх авторів. Навчання говоріння відбувалося за допомогою висловлювання своєї думки щодо прочитаних літературних творів та розмовних тем.

Отже, віднайдені й розглянуті навчальні програми з ІМ,

згідно із класифікацією сучасного методиста М.К.Колкової, відносимо до категорії синтетичних навчальних програм тематичного і ситуативного типів. В основу тематичних програм покладено вивчення тем, які повинні засвоїти учні в період навчання та в межах яких виділявся лексико-граматичний матеріал. Крім того, зміст навчальних програм з ІМ являв собою певну послідовність реальних і вигаданих ситуацій, в якій брали участь учитель разом з учнями. Основна мета таких навчальних програм – набуття мовних і мовленнєвих навичок, необхідних і типових для використання їх в ситуаціях спілкування. При відборі мовленнєвих ситуацій враховувалися тогочасні потреби та інтереси учнів.

В основу проаналізованих навчальних програм з ІМ (1868–1918 рр.) покладено практичне опанування ІМ, а спіральна побудова програм досліджуваного відрізка часу була ефективним способом для повторення, активізації та розширення раніше вивченого матеріалу. Для реалізації цілей НІМ відбір фонетичного, граматичного та лексичного матеріалу здійснювався з урахуванням принципів повторюваності і поступовим зростанням складності. Це давало можливість підійти до проблеми повторення як до переосмислення, реконструкції, набутих учнем знань. На зламі граматики-перекладного і введення прямого методу в навчальні програми з ІМ на перший план висувалися практичні цілі – навчання говоріння. Розвиток мовленнєвих умінь у досліджуваній проміжок часу відбувався шляхом ведення діалогів між учителем і учнями, в межах запропонованих тем та на основі прочитаних творів художньої літератури відповідно до визначених завдань навчальною програмою з ІМ.

Наступний етап розвитку методики навчання іноземних мов розпочався з історичних змін на закарпатських землях.

З 1918 р. за Сен-Жерменською угодою, Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини, державними мовами було проголошено чеську й українську.

С. Повий свого часу зазначав, що українське шкільництво Закарпаття дуже молоде, його початки припадають на 1919 і 1920 роки. До того часу гімназії були виключно угорські. Не було ні вчителів, ні книжок, ні будь-яких традицій [3, с. 198]. В "Урядовому Віснику" від 28.02.1920 року, виданому Шкільним відділом Цивільної Управи в Ужгороді сказано, що згідно з Генеральним Статутом русинська (українська) мова є говором підкарпатських Русинів офіційною мовою навчання в школах Підкарпатської Русі. Крім того, міністр освіти Габерман у 1919-у році скликав анкету (конференцію, засідання – Б. Л.) учителів, які ухвалили рішення, що в школах необхідно ввести ту ж мову, яка є в українських школах Галичини, оскільки в такий спосіб можна запозичити україномовні підручники, що полегшить навчання [3, с. 200]. Важливим фактом було те, що для поліпшення стану освіти в краї було запрошено провідних педагогів Галичини, серед яких – А. Аліскевич, В. Бірчак, І. Паньковський та ін., які переносили свій багатий освітній досвід, знання в закарпатські школи. Відомо, що А. Аліскевич був автором багатьох методичних статей з ІМ, підручників з німецької мови. У цей період в ужгородських педагогічних виданнях з'явилися його статті, де порушувалися питання освіти в цілому, пропонувалися нові шляхи розвитку шкільництва в краї, розглядалася проблема щодо індивідуального підходу до учнів з урахуванням їхніх особистих здібностей.

Отже, шкільна реформа на рубежі 20–30-х років на Закарпатті мала велике значення для розвитку освіти в краї. Великим досягненням було те, що учні мали можливість навчатися рідною мовою, розширено мережу горожанських шкіл у містах і великих селах, а галицькі педагоги мали можливість збагатити закарпатські школи закладеними в Галичині традиціями щодо навчання різних предметів й ІМ, зокрема. У досліджуваній відрізок часу на Закарпатті існували народні, середні та фахові (торговельні, промислові тощо) школи.

Віднайдені навчальні програми на досліджуваній тери-

торії не містили детальної інформації щодо навчання ІМ, вони пропонували лише підручник, за яким повинні були навчатися учні в певному класі.

У навчальній програмі для державної реальної гімназії з українською мовою навчання Закарпаття (1929 р.) до ІМ відносили латинську, французьку мови. У цій самій реальній гімназії для шкіл з чеською мовою навчання до ІМ належали німецька і французька мови.

Віднайдені дані за 1929 р. дають можливість стверджувати, що україномовні учні мали можливість вивчати тільки одну ІМ з п'ятого класу, а чеськомовні – дві.

У навчальній програмі для цієї ж державної реальної гімназії у 1929/30 навчальному році кількість годин для НІМ збільшено як для україномовних, так і для чеськомовних учнів, наприклад (див. таблицю 1)

Таблиця 1
Кількість годин для навчання іноземних мов у реальній гімназії Закарпаття з українською мовою навчання 1929/30 н.р. [4]

Предмети	Класи							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Французька мова	-	-	-	-	6	6	3	3

У навчальному плані для цього типу школи, для навчання французької мови україномовним учням рекомендувався підручник з граматики чеською мовою. Для класів із чеською мовою навчання рекомендувалися ті самі підручники ІМ.

У 1930/31 навчальному році, на прохання батьків україномовних учнів, була введена також з першого класу німецька мова, проте відомості щодо навчання цієї мови в подальших класах відсутні. Переглянувши навчальний план для реальної гімназії для україномовного населення на 1934/35 навчальний рік, припускаємо, що навчання німецької мови розпочиналося з п'ятого класу і закінчувалося у шостому класі. У VII і VIII класах подальше вивчення НМ припинене, натомість пропонувалося навчання французької мови.

Отже, проаналізувавши всі віднайдені на Закарпатті навчальні програми, плани і звіти, приходимо до висновку, що навчання ІМ в україномовних класах, у більшості випадків, розпочиналося з п'ятого класу. Велика увага приділялася навчанню граматичного матеріалу та пропонувалася окремий підручник для ознайомлення з творами художньої літератури. На відміну від навчальних планів у чеськомовних школах, віднайдені програми з ІМ для україномовних учнів, на наш погляд, не містили необхідного навчального матеріалу для кожного року навчання. Крім того, рекомендовані підручники для навчання німецької і французької мов були укладені чеською мовою, що не могло позитивно позначитися на результатах навчання ІМ. Утім, на Закарпатті ми віднайшли україномовні підручники з ІМ, укладені галицькими вчителями, тому припускаємо, що для навчання ІМ використовувалися саме підручники галицьких авторів. Зокрема, у розпорядженні Міністерства Шкільництва і народної освіти Чехословаччини від 6 травня 1930 року

для народних, горожанських шкіл Чехії, Моравії і Словакії йшла мова про дотримання однаковості (єдності) щодо використання нових навчальних планів для різних типів шкіл для навчання всіх навчальних предметів. Кожній окружній (міській) шкільній раді рекомендувалося затвердити навчальні програми для певного типу шкіл. Дозволялося використовувати наявні навчальні підручники, яким не більше п'яти років, за умови врахування змін, які були введені у навчальні програми [5, с.1].

У фундаментальній праці відомого політичного, релігійного і педагогічного діяча Закарпаття А. Волошина "Загальна методика" (1933 р.) робиться історичний огляд методів навчання ІМ та праць їхніх основоположників, згадувалися граматики-перекладні, текстуально-перекладні і прямий методи навчання ІМ. Автор стверджував, що для народної школи педагоги рекомендували використовувати прямий метод навчання ІМ. Рідна мова при цьому виступала як допоміжний засіб. Навчати лексичних одиниць необхідно було без допомоги перекладу, наглядним способом та за допомогою діалогів між учителем і учнями. Починаючи з другого класу учень читав тексти, нескладні уривки з творів художньої літератури, на основі яких вивчалася граматики [1, с. 74].

Таким чином, враховуючи віднайдені навчальні програми, підручники та методичні праці з ІМ, можемо констатувати, що навчання ІМ у школах на Закарпатті в досліджуваній відрізок часу відбувалося на основі змішаного методу НІМ. За основу були взяті традиції, закладені галицькими методистами та досвід європейських учених, який учителі ІМ мали можливість переймати під час проходження курсів підвищення кваліфікації у європейських країнах.

У подальших дослідженнях варто детальніше зупинитися на особливостях навчання ІМ у період 1939 – 1945 рр., оскільки цей період не був об'єктом дослідження вчених.

Література та джерела

1. Волошин А. Меморіал Педагогічного Товариства Подкарпатської Русі в деле науки модерних языков в гимназіях Подкарпатської Русі / Августин Волошин // Подкарпатська Русь: Часопись посвячена познанню родного края и педагогичным делам. – Ужгород, 1925. – Рочник II. – С. 121–123.
2. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX початок XX ст. : [конспект лекцій із спецкурсу "Історичне краєзнавство"] / Андрій Михайлович Ігнат. – Ужгород: УжДУ, 1971. – 69 с.
3. Повій С. Середнє шкільництво Закарпаття. Гімназії / Стефан Повій // Ювілейний науковий збірник до двадцятипятиліття товариства. – Львів: Учительська громада, 1935. – С.198-204
4. Рочне справоздання державної реальної гімназії в Ужгороді за учебный рік 1929/30. – Ужгород: АКЦ тов. „Унио”, 1930. – 119 с.
5. Розпорядження Міністерства Шкільництва и Нар. Освіты з дня 6 мая 1930, ч. 47, 415-1, которым упорядковуються нормальнѣ учебнѣ основы для народных школ // Урядовий Вѣстник школьного реферату краевого уряду Подкарпатскоѣ Русі : Прилога "Учителя". – 1930. – Рочник X. – С. 1.
6. Az Ungvári m. kir. állami főreáliskola XVII. Értesítője az 1903–1904. Tanévről. Közéteszi: Deli Géza, igazgató. – Ungvár: Nyomtatott az ungmegyei könyvnyomdában, 1904. – 40 o.
7. Az Ungvári magyar királyi állami főreáliskola XVII Értesítője az 1913-14 tanévről. Közéteszi: Deli Géza igazgató. – Ungvár: Nyomtatott az ungmegyei könyvnyomdában, – 1914. – 96 o.

В статті розглянуті основні тенденції розвитку методики навчання іноземними мовами на Закарпатті в другій половині XIX - першій половині XX в. Проаналізовані передумови розвитку методики, навчальні програми по іноземним мовам. Доведено, що представлені навчальні програми належать до категорії синтетических

учебных программ тематического и ситуативного типов. Определено и описано реализацию прямого и смешанного методов обучения иностранным языкам в школах тех времен.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам, учебные программы по иностранным языкам, прямой метод обучения, смешанный метод обучения.

The article reviews the main trends in language teaching methodology in Transcarpathia in the second half of the XIX - the first half of the XX century. The preconditions of the development of the methodology, teaching curricula in foreign languages have been analyzed. It has been proved that the found and presented teaching curricula belong to the category of synthetic curricula of the thematic and situational types. The implementation of direct and mixed methods of teaching foreign languages in contemporary schools have been defined and described. Study topics, that students had to learn during training, and within which lexical-grammatical material was selected, form the basis of thematic curricula. In addition, the content of the curricula of FL was a certain sequence of real and imaginary situations, in which a teacher and students participated. The main purpose of such training curricula was the acquisition of language and speech skills required and standard for use in communicative situations. The that time needs and interests of students were considered in selecting speech situations.

Key words: teaching foreign languages, teaching curricula in foreign languages, direct teaching method, mixed method of teaching.